

Ideja evolucije čovjeka u duhovnoj misli Teilharda de Chardina

Mario ŠLOSAR

Uvod

Kada se želi prikazati proces koji u sebi nosi dinamično stanje promjena, a sljedni nastavak ima u stalnom daljem gibanju, tada se dolazi do evolucije s čovjekom kao jednim od pokretača zemaljskoga, a zatim, s porastom svijesti, složenosti i raznolikosti stanja, do percepcije duhovnog ozračja u Svemiru putem međudjelovanja i međuovisnosti njegovih dijelova. U dubokoj i iskrenoj otvorenosti prema novim spoznajama o čovjeku i njegovoj povezanosti sa svijetom i Bogom, Teilhard de Chardin (1881.–1955.) iznosi snažna promišljanja sa sustavnim povezivanjem znanstvenih postulata, sastavnica mističnih iskustava i teološkom doktrinom, a radi iskaza fenomena evolucije.

Chardin – svećenik i prirodoslovac, geolog i paleontolog, evolucionist i vizionar, kritičar teologije i katolički progresist, cijelog svog života radio je na usklađivanju i sjedinjavanju dva velika područja našeg života: nebeske ljubavi prema Bogu i kozmičke ljubavi prema Svijetu. Njegova evolucionističko–kršćanska vizija svijeta vodi ga najprije u prošlost, gdje izučava fosilne ostatke da bi mogao dublje razumjeti budućnost, evolutivno dinamičnu stvarnost Kozmosa i svega stvorenog kroz kozmogenezu, od geogeneze, preko biogeneze i noogeneze prema kristogenezi, odnosno u završnoj nadnaravnoj točki Omega–Uskrsnom Kristu.

Trebalo je nadići staro mehanicističko poimanje svijeta, spoznati neprestano izgrađivanje unutarnjih veza među bićima kako bi Svemir doista mogli gledati kao veliku organsku cjelinu s pojedinim sastavnicama u međusobnoj vezi. Povijesni tijek Svemira prikazuje nam se postankom materije, vitalizacijom materije i hominizacijom života. U tom sljednom evolutivnom procesu Svemira pojavljuje se Čovjek kao svjesno i slobodno biće, posljednja, ali istodobno i nova polazna točka evolucije. U čovjeku se sažimlje konvergiranje Svemira da bi ga kolektivna humanizacija kršćanskim fenomenom vodila prema sjedinjenju s točkom Omega. Takva preobrazba prema pobožanstvenju Čovjeka nošena je, osim mističnom preobrazbom čovječanstva, načelom Ljubavi, što vodi čistom sjedinjenju svega u Bogu, a time prema cjelini Svemira koji je u Bogu. Neizbježno je da čitavim opusom T. de Chardina dominira snažna misao sv. Pavla: *Bog sve u svemu*.

Premda je T. de Chardin težio cjelokupnu evoluciju svijeta anticipirati religiozno kao sjedinjavanje svijeta u Kristu, njegovo bavljenje prirodnim znanostima, prvenstveno paleontologijom, dolazi do uvjerenja da je čovjek proizvod cjelokupne evolucije, te da se morao pojaviti na raznim mjestima Zemlje, čime njegov poligenizam dolazi u sukob s monogenizmom što ga je zastupala Crkva. U dotadašnju predgalilejevsku sliku svijeta što je vladala crkvenim krugovima, prožet svojim naukom i evolucionističkim manifestom, želio je dodati jasnu sliku Krista u dinamizmu Svemira, otvoriti put za puni život s Bogom, te izmiriti vjeru i znanost u dvadesetom stoljeću.

Ideja T. de Chardina pojavljuje se u vrijeme kad se Crkva treba osloboditi: »(...) verbalne teologije, kvantitativnog sakramentarizma i suptilnog pobožnjaštva (...)«.¹ Budući da je osjećao čvrstu povezanost čovjeka sa svim živim bićima, misao T. de Chardina želi suvremenom čovjeku predočiti konvergenciju naravnog i nadnaravnog svijeta u točki Omega kako bi tom spoznajom postao svjestan i odgovoran sudionik kozmičke evolucije.

Evolucijom kroz život

Teško je predočiti općenitu pojavu i razvoj života, hijerarhijski sklop materije i energije, kao i podrijetlo samog Svemira bez evolucionskog procesa i evolucionizma. Misao se evolucije, kao procesa oblikovanja u neprestanom napretku najprije pojavljuje u geologiji gdje su iscrpna proučavanja fosila dala naznaku: »(...) da su sadašnje prilike na Zemlji posljedica neprekinutog razvoja, koji pokreće djelovanje prirodnih sila kroz golema vremenska razdoblja.«²

Evolucijsko mišljenje postupno je ušlo i u druga polja znanosti, a njegovu najdalekosežniju formulaciju izrazila je teorija evolucijâ vrstâ u biologiji. Moderne evolucionističke misli Charlesa Darwina, J.B. Lamarcka i drugih vode nas do spoznaje da možemo shvatiti svaki fenomen ako u njegovu istraživanje unesemo povijest njegova postanka. Zbog toga izraz evolucija može imati dva značenja: »(...) promjene koje su tijekom vremena nastale na biološkim oblicima (biološki evolucionizam), ili pak evolucija ima ovo značenje: cijeli je kozmos podvrgnut zakonu evolucije i sve su se stvari na svoj način razvijale (prošireni ili kozmički evolucionizam). Mi dakle možemo reći da je biološki evolucionizam pripremio put općem ili kozmičkom evolucionizmu. Gledajući s ove točke gledišta biološka evolucija čini samo osobiti vid jednog daleko obuhvatnijeg fenomena, evolucije svemira.«³

Kada je prije otprilike 15 milijardi godina zaživio Svemir, tzv. Velikim praskom, u takvom je stanju bio prožet čistom energijom iz kojeg se razvilo

1 KUSIĆ, Ante. Chardin–evolucionistički mislilac kršćanske usmjerenosti, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 211.

2 CAPRA, Fritjof. *Vrijeme preokreta: znanost, društvo i nastupajuća kultura*, Zagreb: Globus 1986., str. 75.

3 WILDIERS, N.M. *Teilhard de Chardin: drugi Bošković*, Đakovo, dr. Rudolf Römer, 1966., str. 25.

novo načelo postojanja – fizička materija, koja je eonima bila neživa premda se iz nje razvio život.⁴ Svaka nova pojava postajala je novom podlogom koju evolucija može iskoristiti u svom neumoljivom kretanju prema većoj složenosti. Dalji evolucijski korak donosi nam razvoj spolnog razmnožavanja što je unijelo silnu genetsku raznolikost, pojavu svijesti u značenju »(...) područje unutar kojeg se događa čitavo naše iskustvo«,⁵ da bi razvojem velikog mozga i moždane kore došlo do nastanka svijesti o samom sebi. T. de Chardin osjetio je tu razliku svijesti između čovjeka i ostalih živih bića tako što životinja zna, ali ne zna da zna. Tako je s čovjekom život stupio u novu fazu, u fazu svijesti što misli. »Pojava ljudske svesti znači kulminacionu tačku celokupnog ranijeg kozmičkog razvoja. Čovek – to je osveštena evolucija sveta.«⁶

Budući da u čovjeku postade svijet svjestan sebe, evolucija u kojoj on zauzima prvo mjesto odsad ide po njemu. Gledajući čovjekovu budućnost⁷ T. de Chardin proširuje obzor prema budućnosti čovječanstva kao biološke skupine, sažimajući – čovjek je nastao ne samo kao jedinka nego kao i vrsta.⁸ Ovisno o tome smjesti li se čovjekov izvor u samo jednu jedinku, u skupinu ili više njih zastupa se teorija monogenizma, poligenizma ili polifiletizma, a u nekim slučajevima i oligenizma.⁹ Ne ulazeći u detaljnije analize navedenih teorija, razvojni proces evolucije neumoljivo kroči prema sve višim razinama složenosti, većoj raznolikosti, većoj organiziranosti i povezanosti.¹⁰

Apostrofirajući T. de Chardina, njegovo načelo grupiranja čovječanstva očituje se u fazi konvergencije, odnosno, fazi socijalizacije, planetizacije, totalizacije, anglomeracije, ujedinjavanja, približavanja, uvijanja čovječanstva u sebe i svoje činjenično stanje odražava na socijalnom, političkom, gospodarskom, kulturnom i religioznom polju.¹¹ »Čovječanstvo se gradi na tri stupa: na univerzalizmu, futurizmu i personalizmu.«¹²

4 Usp. RUSSELL, Peter. *Buđenje planeta: globalni mozak*, Zagreb: Globus 1989., str. 49.

5 RUSSELL, Peter. *Buđenje planeta: globalni mozak*, Zagreb: Globus 1989., str. 46.

6 CHARDIN, Pierre de Teilhard. *Fenomen čoveka*, Beograd: BIGZ 1979., str. 260.

7 Naš zapadni kulturni krug o čovjeku i njegovu mjesto u cjelini onoga što postoji prikazuje Scheler u pet osnovnih ideja. SCHELER, Max. *Ideja čovjeka i antropologija*, Zagreb: Globus 1996., str. 105–126.

8 Usp. WILDIERS, N.M. *Teilhard de Chardin: drugi Bošković*, Đakovo, dr. Rudolf Römer, str. 48.

9 Teoriju o oligenezi izgradio je D. Rosa, a primijenio je G. Montandon na ljudsku vrstu prema kojoj »(...) pučanstvo Zemlje nije nastalo seljenjima, nego se svaka vrsta, svaka rasa, pojavila na prostoru na kojem se nalazi. Milijarde prvotnih živih bića pojavile su se odjednom istovremeno po zemlji, a bila su istovjetna u svojoj strukturi i u svojim mogućnostima za budućnost« (CARLES, Jules. *Evolucija čovjeka – monogenizam ili poligenizam*, *Svesci* 54 (1984), str. 48.).

10 Usp. RUSSELL, Peter. *Buđenje planeta: globalni mozak*, Zagreb: Globus 1989., str. 71.

11 Usp. MATIĆ, Marko. Vizija p. Teilharda de Chardina – evanđelista Krista u Kozmosu, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 232.

12 KUSIĆ, Ante. Chardin–evolucioniistički mislilac kršćanske usmjerenosti, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 203.

Fenomenologija T. de Chardina

U veliko istraživanje upustio se T. de Chardin kada je želio proniknuti u građu i unutarnju organizaciju Kozmosa, te čovjekovo pripadajuće mjesto i njegovu ulogu u tom čudesnom svijetu. Premda do spoznaja mogu voditi razni aspekti različitih znanosti, »samo« *fenomen*,¹³ ali i »sav« fenomen jest ono što T. de Chardin želi prikazati u svojoj kozmogoniji koju piše u obliku znanstvene rasprave o postanku i razvoju Svemira.

Shvatimo li Svemir kao sliku koja se prikazuje običnom promatraču – kao običan fenomen – tada T. de Chardin uvodi pojam *fenomenologija Svemira*.¹⁴ Takvu fenomenologiju uzimamo kao znanost budući da opisuje Svemir kao opažajni fenomen u *cjelini* i otkriva duboki smisao fenomena koji čini Svemir svemirom. Poznavanje svijeta u cjelini moguće je jedino u dinamici njegova razvoja u vremenu čime fenomenologija fenomena Svemira mora uklopiti u svoja istraživanja prošlost, sadašnjost i budućnost. Unatrag stotinu godina Svemir se istraživao samo prostornim promatranjem pa je slika svijeta imala prividno značenje. Još uvijek je u staroj slici svijeta vladalo mehanicističko poimanje s nepromjenjivom i statičnom cjelinom. Veza Svijeta s Čovjekom nije postojala, pa se izgrađivala znanost o Svemiru bez Čovjeka. Današnji pogled nosi u sebi dinamičku misao svijeta jer je znanost uspjela implicitno prikazati unutarnje veze među bićima tako da se na Svemir gleda kao na veliku organsku cjelinu u kojoj su njegove sastavnice u međusobnoj vezi. Može se zaključiti da suvremena slika svijeta ima tri značajke: »a) živimo u golemom Svemiru, b) organski se izgrađuje kao povezana cjelina, c) kreće naprijed svojom unutrašnjom snagom i dinamikom u pravcu svoga usavršavanja.«¹⁵

U cijeli okvir »izrade« Svijeta – za T. de Chardina on se javlja kao sustav u nastajanju i razvitku – treba uključiti i čovjeka kako bi ga fenomenologija Kozmosa uvrstila u svoja razmatranja, a zatim omogućila shvaćanje svijeta u njegovoj punini. Budući da je cijela evolucija usmjerena na Čovjeka, on postaje najviša točka i kruna. Tek tada će shvaćanje svijeta imati najdublje značenje, a »fenomen Svijet« objektivno će se shvatiti jedino ako se uvrsti *fenomen* Čovjek, »(...) i to opet samo u slučaju ako se ovom fenomenu dadne prvo mjesto i ključni položaj«.¹⁶

Intrigantno je u svakom propitkivanju neke materije suočiti se s određenim suprotnim gledištima, negativnim kritikama, sumnjama. Upitno je najprije

13 *fenomen*, (grč. *fainomai* – pojavljujem se): 1. fil. pojava, u idealističkoj filozofiji subjektivna pojava koja postoji samo u svijesti; u Kantovoj filozofiji stavlja se fenomen nasuprot *noumenu*; 2. rijetka (izuzetna) pojava (npr. u prirodi); nešto znamenito; neobičan slučaj, čudo, rijetkost, izuzetak, iznimka (KLAJIĆ, B. *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Nakladni zavod MH 1990., str. 419.).

14 Usp. WILDIERS, N.M. *Teilhard de Chardin: drugi Bošković*, Đakovo, dr. Rudolf Römer, str. 18.

15 *Nav. dj.*, str. 24.

16 *Nav. dj.*, str. 29.

koliko je T. de Chardin bio, po filozofskom profilu, skloniji fenomenologiji ili naturalizmu. L. Malevez dosta decidirano tvrdi da: »(...) u teilhardizmu nema niti jedne crte koja bi ga sadržajno ili metodički povezivala s fenomenologijom«,¹⁷ a M. Blondel mu zamjera što: »(...) fenomenističkim naturalizmom rješava probleme koji zahtijevaju metafizičku refleksiju i što Teilhardovoj metodi: »(...) manjka kritička ozbiljnost da bi uopće mogla ispravno prići ljudskom fenomenu u njegovoj ljudskoj dimenziji«. ¹⁸ Također je izostavio dvije ključne postavke fenomenologije: internacionalnost i intersubjektivnost. Prva se fenomenološki očituje ako postoji dodir subjekta s objektom, a potonja s drugim subjektom. To je slabije iskazano u ishodištu sustava jer u njega: »(...) odnos između svijesti i svijeta treba tražiti u fizičkoj konzistenciji i evolutivnoj vezanosti jednog elementa s drugim«. ¹⁹ Apstrahiramo li ove postavke, T. de Chardin sebe ipak može nazvati »studentom fenomena«. ²⁰

Osnovni aspekti teilhardizma

Cijeli nauk T. de Chardina ima težište na pronalaženju, razumijevanju i učvršćivanju finih uzajamnih korelacija, nama možda nepojmljivih, Bog – Svemir – Čovjek, gdje se evolucija, transformacija, integracija, bujanje planetarne jedinstvene svijesti, kreću u sklopu kozmičke, a sve manje ljudske vremenske ljestvice. Već u ranoj mladosti u Materiji životinjskog i biljnog svijeta naslućuje Teilhard Energiju i Život, naslućuje spoznaju o cjelini i jedinstvu Svemira, ulazi u znanost Zemlje uz pomoć svjetski priznatih znanstvenika paleontologa, M. Bouleua i H. Breuila, znanstveno–istraživačke zanose usmjeruje od neživog prema živome prodirući u naslage zemlje poradi etapa čovjekovog razvoja.

Kroz te naslage humusa i sedimente kamenja Materija se Chardinu očituje kao osnovna, cjelokupna i materija u evoluciji. Svaka od njih sa svojim značajkama imaju u sebi nešto »sveto« jer – u njoj je *inkarniran* Krist. Iz Krista potječe i duhovna moć Materije pa stoga Chardin pjeva: »Očeliči se u Materiji, Sine Zemlje (...) jer ona je izvor i mladost tvog života (...) Nikada ne reci kao neki ljudi: Materija je istrošena (*zerbraucht*), materija je mrtva! Do posljednjeg trenutka vremena bit će materija mlada i raskošna, zračeca i nova za onoga koji to hoće (...) Došao je netko tko je rekao (...): Ovo je moje Tijelo (...) Ona je nekada zibala tvoju podsvijest, ona će te dovesti do Boga.« ²¹ Budući da već u samoj Materiji opipava duboku unutrašnju koheren-

17 ĆURIĆ, Josip. Ishodišna točka teilhardizma, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 191.

18 *Nav. dj.*, str. 191.

19 *Nav. dj.*, str. 192.

20 Usp. MATIĆ, Marko. Vizija p. Teilharda de Chardina – evanđelista Krista u Kozmosu, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 225.

21 KUSIĆ, Ante. Chardin–evolucionistički mislilac kršćanske usmjerenosti, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 216.

ciju kako bi se osjetila pozitivno iskonstruirana cjelina u kojoj se dijelovi sve bolje uzajamno podnose i popunjuju, on sklada i himnu Materiji.²²

U svakom dijelu Materije može se pronaći čvrsti oblik organiziranosti, pa time i duhovnosti, tako da je Chardin smatra nužnim da bi Duh mogao nastupiti na Zemlji. S pomalo mitološkim pristupom Materiji, T. de Chardin želi Čovjeka uputiti na svetost i mističnu ljubav prema Prirodi i Životu.

Kozmos dobiva dušu, svetost i stvaralačku dimenziju, da bi na kraju, uvjerenja je Chardin, u Kozmosu uvidjeli neko privilegirano mjesto, neku točku »(...) u kojoj se kozmičko i kristovsko, ljudsko i kršćansko tako dodiruju da se jedno može posjedovati samo ako se prigrli i drugo (...)«,²³ a iskazuje se u ulozi Kozmičkog Krista, ili, drugim riječima, Univerzalnog Krista. Time pokazuje da Svemir ima svoj cilj koji evolucijom stvarateljski vodi do Boga, a ujedno se može iskusiti i njegov stvarateljski utjecaj, tako se Svemir iskazuje kao dinamična, evolutivna stvarnost. Povijesno gledajući, Svemir je aktivni sudionik u postanku materije, vitalizacije materije i hominizacije života.

U procesu sazrijevanja, kada se pojavio novi fenomen, koji se može okarakterizirati i novom paradigmom, postanak života, a u krilu njega Čovjek i svijest koja misli, Zemlja dobiva novu fazu – *noosferu* (sferu duha), evolucija ne prestaje nego smišljenije ide dalje. »Čovjek je pozvan da se više ne samo 'podloži evoluciji, nego da je svjesno iznova pokreće' i da tako usavršava svijet pun nade.«²⁴ Nastajanje i posvećenje Čovjeka, prema T. de Chardinu, vodi svijet njegovom samom početku: u Boga, jer stvoreni svijet nije suprotnost s obzirom na Boga, već: »(...) medij što raspolaže suprotnim potencijalom koji ga nagoni na promjenu, transformaciju, preinaku, dozrijevanje, pobožanstvenjenje«.²⁵

Hominizacija, nastanak čovjeka, trenutna je individualna promjena od instinkta do misli. Premda je to samo mutacija, vrlo slična drugim mutacijama, hominizacija je donijela promjenu stanja i nov način života. Nastaje najprije kretanje prema individualizaciji, da bi se hominizacija pojedinca, u svom punom sazrijevanju ljudskog fenomena, dotaknula cijele vrste, jačalo jedinstvo cijelog čovječanstva.

Sve veći porast složenosti i svijesti u čovjeka, evolucijski proces, od hominizacije vodi prema humanizaciji čovječanstva. Put do njega, prema T. de Chardinu, odvija se u tri faze. Prva, uvodna, jest *ekspanzija*, druga je *kompresija* koja je nastupila tek u naše vrijeme gdje su vidljivi zakoni filetičke

22 Usp. KÜNG, Hans. *Postoji li Bog? Odgovor na pitanje o Bogu u novome vijeku*, Zagreb: Naprijed 1987., str. 161; KUSIĆ, Ante. Chardin–evolucionistički mislilac kršćanske usmjerenosti, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 217.

23 MATIĆ, Marko. Vizija p. Teilharda de Chardina – evandelist Krista u Kozmosu, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 226.

24 *Nav. dj.*, str. 230.

25 URBAN, Fran. Svijet je blagoslovljen u početku, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 291.

usmjerenosti i raspršenosti, i treća, dolaskom divergencije zbog moći refleksije, faza konvergencije.²⁶

Čovječanstvo naznačenim fazama postaje svjesno svojih kozmičkih korijena kao i fizičkog tkiva koje ne pripada toliko individualnoj koliko kolektivnoj kategoriji koja se može shvatiti samo kao poseban tip svjesne sinteze izražene kao duh Zemlje. »U ljudskom duhu, kao u nekom jedinstvenom i nezamjenjivom plodu, sakupljen je sav uzvišeni život, to jest zapravo, svaka kozmička vrijednost Zemlje.«²⁷

Radi sve snažnijeg sjedinjavanja i organizacije čovječanstvo ulazi u višu razinu složenosti, a time i povećanje svijesti. Sve veći sklad što tako nastaje, dovest će svijet do vrhunca složenosti i svijesti koji će se slijevati u jednu točku u središtu Svemira, prema Chardinu, u božansko središte konvergencije koje on naziva točka *Omega*. »Omega je prije svega prirodna točka konvergencije čovječanstva i preko čovječanstva, cijelog Kozmosa; potpuno nad-ljudski subjekt, čije ostvarenje se događa putem mijenjanja Zemlje; realizirani duh Zemlje, ostvaren prolaskom kroz drugu kritičnu točku mišljenja, u svršenom obliku jednodušnog superorganizma. Omega je povrh toga Bog, kraj i dovršenje Svemira.«²⁸

S dubokim uvjerenjem, Chardin uviđa da je Svemir evolucija koja ide prema Duhu, a on se očituje u Čovjeku kao nešto osobno te nas na kraju evolucije »ne čeka samo 'Nešto' nego i 'Netko' (...), a taj netko, taj 'Pokretač' i savršeni Totalizator centrogeneze nije nitko drugi nego uskrslu Krist.«²⁹

Podudarnost Krista u Svemiru s točkom Omega prikazuje se trojako. Prvo, povezan je strukturalno, organski, a ne samo moralno, pravno. Čin stvaranja cijelog Svemira na njega upućuje. Drugo, svijet po Kristu dobiva svoje konačno jedinstvo, a točka Omega je u cijeloj kozmičkoj evoluciji njezino posljednje jedinstvo. Treće, u Kristu je smisao povijesti, a točka Omega je orijentacija evoluciji, odnosno povijest je upravljena na tu Točku.³⁰ I u ovom kozmičkom ozračju, dva dijametralno suprotna pojma, ljubav i zlo, pronalaze prostor svog djelovanja.

Ono što čovjeka tjera naprijed i radi na zblizavanju i grupiranju čovječanstva, očituje se u ljudskoj sastavnici energije – *ljubavi*. Ljubav je opće svojstvo svega života i zato »kad neka unutrašnja težnja ka ujedinjavanju, u izvanredno rudimentarnom stanju (...), ne bi postojala i u molekuli, bilo bi

26 Usp. MATIĆ, Marko. Vizija p. Teilharda de Chardina – evanđelista Krista u Kozmosu, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 232.

27 CHARDIN, Pierre de Teilhard. *Ljudska snaga*, Naprijed, Zagreb 1991., str. 23

28 GIBELLINI, Rosino. *Teilhard de Chardin l'opera e la interpretazioni*, Brescia: Queriniana 1996., str. 31.

29 MATIĆ, Marko. Vizija p. Teilharda de Chardina – evanđelista Krista u Kozmosu, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 237.

30 Usp. WILDIERS, N.M. *Teilhard de Chardin: drugi Bošković*, dr. Rudolf Römer, Đakovo 1966., str. 88.

fzički nemoguće da se ljubav pojavi gore, kod nas, na stepenu hominizacije.«³¹ Ljubav se u svom prvobitnom obliku, u individualiziranom životu, malo razlikovala od molekularnih sila, međutim, hominizirana Ljubav ima snagu koja nadilazi »(...) povremenu i isključivu privlačnost radi materijalne plodnosti nego o mogućnosti dodira bez granica i odmora, dodira duhom više nego tijelom (...), briga o spasu vrste postepeno se rastapa u silnijem zanosu da se u dvoje dovrši Svijet. – Zapravo, muškarcu se preko Žene – približava Svemir.«³²

Da bi se došlo do takve punine u kojoj se objavljuje Krist i njegova podudarnost s točkom Omega, svaki pojedinac i čitav svijet podvrgnut je neprestanom preoblikovanju od nesavršenog (gdje vladaju zlo, zablude, katastrofe, nezgode) prema idealnom (savršenom) stanju. Zato u svijetu evolucijskog procesa zlo nije nikakva slučajnost nego će njegovo trajanje biti sve dok evolucija ne ostvari svoj konačni cilj i uspostavi red i savršenost.

Različiti sinonimi što ih je upotrijebio T. de Chardin kako bi u svojim razmatranjima Kristu dao univerzalno mjesto u cjelini svijeta,³³ potvrđuju ga kao središte cijele univerzalne povijesti koja se dovršava u kršćanstvu. Uz osnove kršćanskog nauka, on vjeruje da je čovjekov opstanak i spas čovječanstva jedino moguć ako kršćanstvo počne težiti kristifikaciji svijeta i ljubiti evoluciju jer ona organski vodi dovršavanju točke Omega. Čovjek bi u kršćanstvu trebao spoznati da ga evolucija vodi sve jačoj pripadnosti Bogu jer ako je svijet konvergentan, a Krist mu je središte onda je kristogeneza produženje noogeneze u kojoj kozmogeneza postiže svoj vrhunac. Da bismo došli do kozmičkog vrhunca, točke–Omega, T. de Chardin drži da treba proći još tisuće, ili milijune godina zbog sporog razvoja pojedinih živih vrsta u pretpovijesti. Međutim povlašteni položaj Čovjeka na genealoškom stablu i sve veća ubrzanost povijesnog događanja realno pokazuje da bismo se mogli, već za dva ili tri milijuna godina naći u točki Omega. Sri Aurobindo pak smatra da se to može dogoditi mnogo brže, možda već tijekom idućih nekoliko stoljeća, a nije isključena mogućnost i za nekoliko desetljeća.³⁴

Kritičke naznake na tumačenje T. de Chardina

Na nauk T. de Chardina razni kritičari imaju prigovore jer je crkveni kao i svjetovni *establishment* u njegovu tumačenju vidio naznake dvosmislenosti i velikih zabluda. Dogmatska zastranjenja pripisuju mu se jer:

31 CHARDIN, Pierre de Teilhard. *Fenomen čoveka*, Beograd: BIGZ 1979., str. 211.

32 CHARDIN, Pierre de Teilhard. *O ljubavi i sreći*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983., str. 6.

33 Univerzalni Krist, Krist Evolucije, Kozmički Krist, Krist–Evolutor, Krist razvijatelj, Krist–Omega, Super–Krist (usp. MATIĆ, Marko. Vizija p. Teilharda de Chardina – evangelista Krista u Kozmosu, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 226. i 237.).

34 Usp. RUSSELL, Peter. *Buđenje planeta: globalni mozak*, Zagreb: Globus 1989., str. 93.

1. »U njega je *duša* samo naličje materije, gdje iz određenog stupnja okupljenosti čestica samo po sebi dolazi do pojave svijesti.

2. Postanak ljudskog roda po Chardinu nije nužno od jednog para, nego su se prvi ljudi pojavili na više točaka našeg planeta zbog fizikalnog determinizma procesa u prirodi. Takvo shvaćanje protivi se dogmi o istočnom grijehu.

3. U Chardinovim se djelima *grijev* i *zlo* tumače samo naturalistički, kao promašaj evolucije, a ne kao učinak hotimičnog sukoba čovjeka s Bogom. To se protivi, kažu, dogmama o vrhunarnosti Božjeg *milosnog* oprostjenja.

4. U Chardina se evolucija svijeta smatra *pleromizacijom*, tj. kontinuiranim dovršavanjem Krista, pa se u Krista unosi – protivno dogmi o ljudskoj i božanskoj naravi Krista – i treća, kozmička narav.

5. Tu se kaže da Bog stvara svijet *sjedinjujući* stvari u prirodi u sve više sinteze. To se, smatraju kritičari, protivi dogmi o stvaranju svijeta *ex nihilo sui et subjecti*.

6. Tu se učenjem o evolutivnoj involuciji svijeta u Boga izjednačuju narav i nadnarav, što se protivi dogmi o apsolutnoj neuvjetovanosti Božjoj u činu stvaranja te vodi u panteizam.³⁵

Uz ove problematičnosti, Chardinu se zamjeraju još neke interpretacije koje se mogu uspoređivati s navedenima.

1. Chardin je često isticao svoju vjernost pozitivnoj znanosti kloneći se svake filozofske konotacije. »Znači li to da je on i do Boga, do Točke Omega, dospio pozitivnom istraživačkom metodom–bez pomoći metafizike? (...) Uostalom, kad je sam [Chardin] izjavio da pozitivna znanost nije kadra doseći otajstvo ljudske duše, uključno je priznao da njezina metoda neće biti sposobna ni da bilo što rekne o Nadiskustvenom Bogu.«³⁶

2. Premda se njegova cjelokupna sistematika čvrsto oslanja na filozofski postulat o jedinstvenoj strukturi Prirode,³⁷ niti jedan ugledniji filozof današnjeg vremena nije prihvatio tu ishodišnu točku kao osnovu svog filozofiranja, a ni sam T. de Chardin nije uspio svojim spisima napraviti uski kontakt s filozofima svog vremena koji su po metodi filozofiranja bili odani fenomenologiji.

3. Kada govori o točki Omega, gdje sve ljudske svijesti unutar noosfere konvergiraju prema jednom osobnom Žarištu, zapravo je onda riječ o transcendentnom Bogu. Budući da se vizija T. de Chardina kretala od početnog Praatoma preko Čovjeka do točke Omega, dala se naslutiti opasnost da točka Omega, »(...) zbog ishodišnog postulata o jedinstvenoj Prirodi, bude na

35 Usp. KUSIĆ, Ante. Filozofski pristup Bogu, *Crkva u svijetu*, Split 1980., str. 215–216.

36 ĆURIC, Josip. Ishodišna točka teilhardizma, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 184.

37 Teilhardov postulat glasi: Ako na bilo kojoj razini Prirode pronađemo element, koji je jasno i sigurno utvrđen, znajmo da je taj isti element nazočan i na svim ostalim razinama Prirode, bar u nekoj infinitezimalnoj mjeri. ĆURIC, Josip. Ishodišna točka teilhardizma, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 197.

kraju samo fizičistički derivat evolucije i ništa više. Ne bi to onda bio transcendentni Bog Biblije nego samo sublimat Prirode«. ³⁸

4. Kao svoju krilaticu T. de Chardin često je isticao da Evolucija ne može promašiti, bez obzira na pojedince koji znaju zastraniti, čovječanstvo mora uspjeti i doseći svoj cilj. To je i začetak njegovog optimizma, ali je usustavljenje svoje evolucije već od ishodišne točke oblikovao tako da je programirana determinizmom. Ako je evolucija tako zacrtana, onda ona vodi u jednu krivulju gdje je »(...) unaprijed napisan 'libretto' po kojem treba da Biosfera i Noosfera odglume svoju predstavu pred točkom Omega, [...] to je bliže historijskom materijalizmu negoli autentičnom kršćanstvu«. ³⁹ »Nije uviđao da mu vizija svijeta deterministički ukružuje Budućnost, ne dopuštaju ni Bogu da bude Bog ni čovjeku da bude čovjek ni povijesti da bude stvaralački dijalog Boga i čovjeka.« ⁴⁰ I njegov subrat, Gaston Fessard, želio ga je upozoriti da povijest mora biti »otvoren sistem«, podložan riziku, slobodnom stvaralaštvu.

Da se o T. de Chardinu ipak misli kao o stvaralačkoj i nadahnutoj osobi, govore i ove izjave. Henry de Monfreid: »Teilhard je moj brat (...) Kao čovjek, kao čistoća duše, Teilhard je izvanredno biće. U njemu nema ni sjenke nemira. Čovjek jasan kao dijamant, sav prožet božanskim svjetlom. Ovaj čovjek je svjetlo. Njega ne možete izmjeriti.« ⁴¹ Otac Maréchal iz Louvaina u jednom pismu navodi: »Nitko kao Vi, danas nema u rukama sve teološke, filozofske i prirodoslovne pretpostavke za problematiku Evolucije.« ⁴²

Zaključak

Teilhard de Chardin svojim je duhom i brojnim djelima, širokim, i za svoje vrijeme donekle nerazumljivim obzorom mišljenja, obogatio geologiju, paleontologiju i kršćansku filozofsko-teološku misao, sve prožeto sastavnicama sveopće uljudbe. Nepokolebljiv rad na uspostavljanju veze i jedinstva Boga i Kozmosa, vjere i znanosti, religije neba i religije zemlje, vodi ga prema oblikovanju doktrine kojom se naprestano isprepliće cjelovitost i evolutivna usmjerenost prema jednoj Točki s dubokim kozmičkim (metafizičkim) smislom. Tijek takvog razvoja upućivao je na kozmogoniju, odnosno na razvoj svijeta, gdje se, putem dugog evolucijskog procesa, najprije u samoj materiji, razvijalo jezgro koje se može oživotvoriti u raznim oblicima, pojavom Života–Čovjeka, doživljava se početak ekspanzije u porastu slože-

38 ČURIĆ, Josip. Ishodišna točka teilhardizma, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 193.

39 *Nav. dj.*, str. 197.

40 *Nav. dj.*, str. 196.

41 Usp. ŠKVORC, Mijo. Pierre Teilhard de Chardin – oris života i rada, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 175.

42 KUSIĆ, Ante. Chardin – evolucionistički mislilac kršćanske usmjerenosti, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 203.

nosti svijesti i aktualizaciji stadija noosfere, da bi izdizanjem »mreže« sveobuhvatne svijesti s individualne na kolektivnu razinu došlo do planetizacije čovječanstva koje u svom čvrstom jedinstvu teži prema točki Omega–Univerzalnom Kristu. Točka Omega nosi i jedan vidik pobjede dobra nad fizičkim i moralnim zlom koje prati evoluciju. Sve to prožima zakon sveopće ljubavi, snaga evolucije, čovjekovo odgovorno ponašanje da djelo kozmosa dovede do savršenstva, i samom privlačnom silom koja dolazi od konačnog cilja i koja sav kozmos vuče prema sebi.

Ustvrdio je da čovjeka na dalji evolutivni skok treba neprestano poticati znanstveno istraživanje jer će putem nje moći saznati kako se stvorio svijet i kako se mora nastaviti stvarati, što će otkrivati put hominizaciji.

T. de Chardin živio je duboko uvjerenje da je Svemir evolucija koja teži Duhu, a dovršava se u Osobnosti zvanoj Univerzalni Krist – sinteza Krista i Svemira. Pleromizacija, odnosno dolaženje do punine što kulminira u univerzalnom kozmičkom Kristu, osim što će se događati isključivo čovječanstvu, obuhvatit će cijelu Zemlju na planetarnoj razini. U tom smislu Krist nosi ulogu Razvijatelja jer upravlja kozmogenezom, antropogenezom i ortogenezom da bi sve završilo u sve većoj spiritualizaciji Kozmosa.

Donekle se i moglo očekivati da prema njegovoj viziji svijeta Crkva ne pokaže razumijevanje i odobravanje, odnosno da ga protivnici smatraju heretikom. Bio je preziran i od znanstvenika čiji horizont nije izlazio iz redukcionističkog kartezijanskog obrasca. To se odrazilo i zabranom izdavanja njegovih znanstveno–teoloških djela za života i prevođenjem na strane jezike uz dekret Svetog oficija. Međutim, zahvaljujući novom sustavnom poimanju života, njegove misli naišle su na vjersko i znanstveno odobravanje i ostavljaju dovoljno mjesta za argumente koji »zahtijevaju božansku intervenciju«. Također, njegova će misaona strujanja pomoći u ispravnom shvaćanju odnosa između Boga i svijeta i bezgranične dimenzije univerzalnog Krista.

Literatura

- BURGER, Hotimir. *Filozofska antropologija*, Naprijed, Zagreb 1993.
- CAPRA, Fritjof. *Vrijeme preokreta: znanost, društvo i nastupajuća kultura*, Globus, Zagreb 1986.
- CARLES, Jules. Evolucija čovjeka – monogenizam ili poligenizam, *Svesci* 54 (1984), str. 48–52.
- CHARDIN, Pierre de Teilhard. *Fenomen čoveka*, BIGZ, Beograd 1979.
- CHARDIN, Pierre de Teilhard. *Ljudska snaga*, Naprijed, Zagreb 1991.
- CHARDIN, Pierre de Teilhard. *O ljubavi i sreći*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1983.
- ČURIĆ, Josip. Ishodišna točka teilhardizma, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 181–199.
- DOBZHANSKY, Theodosius. Evolucija čovečanstva, Nolit, Beograd 1982.
- GIBELLINI, Rosino. *Teilhard de Chardin l'opera e le sue interpretazioni*, Queriniana, Brescia 1996.
- JUKIĆ, Jakov. Eliade i Chardin – približavanja i suprotstavljanja, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 270–283.
- KÜNG, Hans. *Postoji li Bog?: odgovor na pitanje o Bogu u novome vijeku*, Naprijed, Zagreb 1987.
- KUSIĆ, Ante. Chardin – evolucionistički mislilac kršćanske usmjerenosti, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 200–224.
- KUSIĆ, Ante. Filozofski pristup Bogu, *Crkva u svijetu*, Split 1980.
- MATIĆ, Marko. Vizija p. Teilharda de Chardina – evanđelista Krista u Kozmosu, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 225–238.
- RUSSELL, Peter. *Buđenje planeta: globalni mozak*, Globus, Zagreb 1989.
- SCHULER, Max. *Ideja čovjeka i antropologija: izbor tekstova*, Globus, Zagreb 1996.
- STEINER, Rudolf. *Duhovni i fizički razvoj svijeta i čovječanstva*, Nova arka, Zagreb 1994.
- STRLE, Anton. Istočni grijeh i poligenizam, *Svesci* 19–20 (1970/71), str. 2–7.
- ŠKVORC, Mijo. Pierre Teilhard de Chardin – oris života i rada, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 169–180.
- URBAN, Fran. Svijet je blagoslovljen u početku, *Obnovljeni život* 37 (1982) 3, str. 284–296.
- WILDIERS, N.M. *Teilhard de Chardin: drugi Bošković*, Đakovo, Dr. Rudolf Römer, 1966.